

SZIGETHY GÁBOR

Napló múltidőben

1956. szeptember

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

Szeptember 2.

Néhány soros hír a Szabad Nép utolsó oldalán: *Páger Antal nyilatkozata*. Bravúrosan szürkére színtelenített újságírói teljesítmény: „Mint ismeretes, Páger Antal a napokban Budapestre érkezett.” Néhány nappal később, szeptember 8-án a Színház és Mozi névtelen tollforgatója már árnyaltabban fogalmaz: „Páger Antal – mint a napilapok hírül adták – visszatért Magyarországra. Ez a tény a művészvilágban és a nagyközönség körében egyaránt ellentétes hullámokat vetett, s napfényre hozott tisztázatlan gondolatokat és érzéseket.”

Páger Antal színművész, a harmincas évek körülrajongott mozicsillaga tizenkét év önkéntes (ám kényszerű) száműzetés után *visszatért* Argentínából hazájába. Van, aki e visszatérésnek őszintén örül, van, aki indulatosan tiltakozik ellene. Talán a legindulatosabban Szilágyi Bea, a Színházművészeti Szövetség hithű kommunista főtitkára: „Páger Antal fasiszta mótételt jelentene a színházi világunkban.”

Szilágyi Bea hithű, de nem kellően tájékozott kommunista. A Szabad Nép szerkesztőségében – kommunista pártlap, szerkesztői jobban értesültek a napi politika éppen időszerű széljárásáról – tudják: Páger Antal „hazacsábítása” évek óta az Államvédelmi Hatóság munkatársainak fontos és különleges feladata. A fennmaradt jelentések, iratok, ügynöki feljegyzések szorgos munkáról tanúskodnak. A Szabad Nép néhány soros, seszínű híre épp azt a célt szolgálja, hogy ne legyen „Páger-ügy”. Legyünk megértőek, megbocsátóak a hazatérő bűnösökkel szemben, hiszen a Buenos Airesben élő magyar művészek közül „sokan szeretnének hazatérni, sok értékes emberünk kallódik odakint. Egy részüknek nincsenek anyagi gondjai, de – fáradtak, nem akarnak tudni másról, mint a hazatérésről.”

Ezen a kora őszi napon hazánkban áttekinthetetlenül bonyolult a politikai helyzet. Párthatározat született: meg kell szüntetni a személyi kultusz egyes maradványait – a csepeli gyáróriás bejárata fölötti diadalívről (hajnalban?) *eltűnik* Rákosi Máttyás neve. A pártközpontban szigorúan titkos tárgyalás zajlik: Gerő Ernő első titkár és a legfelsőbb pártvezetésbe frissen visszakerült Kádár János tanácskozik Nagy Imrével, a pártból korábban kizárt,

volt miniszterelnökkel párttagságának visszaállításáról. Nagyon apró betűs hír: szeptember 17-én tartják az Írószövetség tisztújító közgyűlését. A várható, kiszámíthatatlan eseményekről a Szabad Nép nem tesz említést.

Elképzelhető: a színházi lap pártfeladatot kapott. A „visszatért” jobboldali (bűnös, ám bűnbánó) színészt és az olvasókat figyelmeztesse, hogy megbocsátottunk, de Páger Antalnak tudomásul kell vennie, hogy az ország, amelybe visszatért, nem ugyanaz az ország, mint amelyet tizenkét évvel korábban menekülve itt hagyott.

„A magyar nép megbocsájtó nagylelkűséggel fogadja a megtévedteket. Páger nagy színészként él az emberek emlékezetében, s nem utolsó sorban ezen a művészi rangon is alapult visszatérésének lehetősége.

Tizenkét év telt el Páger utolsó hazai fellépte óta. Az a tizenkét év, amelyet az emigrációban töltött, a világ átalakulásában évszázadnyi fejlődést, a magyar színjátszásban emberöltőnyi előrelépést jelentett. Az ő ragyogásának idejében a színpad egén kevesebb »csillag« szikrázott, s azok fényét is reflektorfényvel fokozták. Színjátszásunk mai égboltján ragyogó üstökösök ívelnek egyre feljebb. Tehetségekben gazdagok vagyunk, de nagy tehetségekből sohasem lehet elég. Páger Antal azért jött haza, hogy részt kérjen művészi életünkéből. Adni és kapni akar. Adhat, mert ha jót akar adni – lesz kinek; s kaphat – mert bőven van kitől...”

Szeptember első napjaiban sem a Szabad Nép, sem a Színház és Mozi szerkesztőségében nem ismerhették Dékán István miniszterhelyettes augusztus 27-én Hegedüs András miniszterelnöknek írott szigorúan bizalmas jelentését; nem tudhattak arról, hogy Páger Antal *önkéntes* hazatérését milyen évekig tartó, körültekintő, aprólékos, célszerűen és gátlástalanul válogatva minden eszközt felhasználó titkosszolgálati munka előzte meg.

„Belügyminisztérium, II. főosztály

Szigorúan titkos!

Tárgy: P. Antal ügyében

Jelentés

Budapest, 1956. augusztus 27-én

P. Antal 58 éves színész, magyar nemzetiségű, argentin állampolgár ügyével önkéntes hazatérésre bírás céljából 1955. február óta foglalkozunk. Ügyében ez ideig az alábbi operatív intézkedéseket hajtottuk végre.

a. A Buenos Aires-i rezidentúra 1955 szeptemberében személyes kapcsolatot hozott létre P.-vel és családjával, s ez idő óta őket rendszeresen befolyásolják. b. Kapcsolatot teremtettünk itthoni hozzátartozóival, legjobb barátaival, és rajtuk keresztül rendszeresen küldtünk részére befolyásoló leveleket a hazatérésre bírás érdekében. c. 1956 februárjában eljuttattunk egy haza hívó levelet P.-nek a Népművelési Minisztérium részéről, amelyet Kállai Gyula elvtárs írt alá. d. Kérésünkre 1956 júliusában itthon élő fivérért felkereste Bányász Imre elvtárs, a Magyar Játékfilmgyár igazgatója, aminek hatására kedvező hangú leveleket küldött P.-nek.

A fenti intézkedések eredményeként P. elhatározta, hogy visszatér Magyarországra. A rezidentúra jelentése szerint 1956. szeptember 1-jén érkezik.

Elutazása előtt kérésére a rezidentúra írásba adja, hogy idehaza a művészi életben képességeinek megfelelő helyet fog kapni, visszakapja Budapest XII., Tamás u. 40. sz. alatti családi házat, és elismerik jogfolytonosságát. Figyelembe véve P. kiemelkedő művészi képességeit és azt, hogy hazatérése jelentős bomlasztó hatással lenne a Nyugaton élő fasiszta emigrációra, javasoljuk hazatérése érdekében kérésének teljesítését.

Fogadását és felhasználását az illetékes szervekkel közösen megszervezzük.

Dékán István,

[a] miniszter első helyettese

[Kézzel írott sorok a jelentésben:]

Indoklás: Hegedüs elvtárs intézkedett. IX. 3.

[Olvashatatlan aláírás]"

A Szabad Nép hírfogalmazója szeptember 2-án még úgy tudja: „Családjá – felesége és két leánya – még Argentínában maradt, de ők is hazatérnek majd.” Ezen a napon valószínűleg még Páger Antal is így tudta. Sem ő, sem felesége nem sejtették a jövőt. Azt különösen nem, hogy néhány hét múlva fölrobban Magyarország. A szép Komár Júlia s a két leány nem tértek haza, a hajdanvolt magyar színésznő 1976-ban Buenos Airesben halt meg. Páger Antal hónapokig államköltségen a Gellért Hotelben lakott, mindaddig, amíg kérését teljesítette a kormány: visszakapta Tamás utcai villáját, s kapott hozzá *megbízható* feleséget: Szilágyi Bea pártaktivista exszínésznőt.

Valamit valamiért.

Páger Antal a 20. század egyik legnagyobb magyar színésze. Hálát adok Istennek, hogy 1956 őszén

hazajött: láthattam színpadon, közelről csodálhattam, ahogy egyik pillanatról a másikra alakult át a színész Páger Antalból zsörtölődő Bolkonszkij herceggé, kommunista hajóskapitánnyá, bölcs Taláros úrrá, szovjet ezredessé, furfangos esőcsinálóvá...

Díszletmunkás voltam 1960 őszén a Vígszínházban. Akkor még nem láttam (mert nem láthattam!) Páger Antal világháború előtt készült filmjeit, amelyekről legendásan izgalmas történeteket mesélt nagyanyám, csak estéről estére bámultam az elbűvölő, nagyszerű színészt.

Téni bácsi – a színházban akkor már mindenki így nevezte – színpadra lépés előtt a portálban a neki odakészített széken üldögélt, s ha elhangzott a végszó, nem várva az ügyelő intésére, színpadra lépett. Tolsztoj regényének – *Háború és béke* – Piscator által színpadra írt előadásában Páger Antal *Játszotta* az öreg Bolkonszkij herceget a Vígszínházban. Fejét lehajtva üldögélt karosszékében, csak másodpercekkel a végszó elhangzása előtt állt fel. Egy ütem, és lépett volna a játéktérre, amikor a falhoz tapadva ott álldogáló tűzoltó – meghatódva, hogy ilyen közelről látja a nagy művészt – barátságosan és roppant tisztelettel ráköszönt: *Jó estét kívánok, kedves művész úr!*

Megdermedtem. Páger Antal a kezében tartott kutyakorbáccsal arcul vágta a tűzoltót: *A kurva anyád!* – sziszegte, és ordítva kirohant a színpadra: *Ég Moszkva! Meneküljetek!*

A politika csak törmeléke a történelemnek. Politikusok jönnek, mennek, voltak, nincsenek; pártok létrejönnek, eltűnnek; rágalomok, hazugságok, téveszmék felbukkannak, lebuknak. Hegedüs András – ha még emlékszünk rá – ma már csak undorral említett műltszereplő, Dékán István, a miniszter (első) helyettese nevére 2016-ban már senki sem emlékszik.

Páger Antal 1956. augusztus 30-án *hazajött*, 1986. december 14-én halt meg Budapesten. Azóta is él.

Újra és újra elolvasom Dékán István szigorúan titkos – másfél évtizede a Magyar Nemzetben közreadott – jelentését. Szervezkednek, beépülnek, ügyeskednek, hazudoznak; hataloméhes, elvtelen, gerinctelen politikusok és lakájok: haza akarják édesgetni a korábban nyilasnak, fasisztának stb. rágalmozott Páger Antalt.

Ha nem utálnám, akkor sajnálnám Hegedüs Andrást, Dékán Istvánt és hazaáruló társaikat: számukra ismeretlen egy erőt adó, életben tartó emberi érzés – a hazaszeretet.

Szeptember 8.

Üzenem néhai barátomnak a túlpartra: amit furcsának ítélt és amin csodálkozott Rómában kóborolva azon az őszön, ma már hazánkban is megszokott,

mindennapi jelenség. A Színház és Moziban jelent meg a már kamaszkorában színházi újságíró Dallos László lelkes-boldog itáliai úti beszámolója. „Élmény Fabrizinak, a nálunk is kedvelt színésznek épülő színháza, mely a maga nemében tökéletes... Meglepő, hogy a színház csak 150 személyes, mégis – 300 személyesnek számít. Az előcsarnokban üvegszekrények vannak, gondoltuk, a darabok képei kerülnek ide. Oh nem! Ezeket a kis kirakatokat különböző cégek bérlik; saját árújuk mintadarabjait helyezik el ott. A kirakatok pontosan annyit jövedelmeznek, mint a telt házzal játszó színház. Ez bizony furcsa volt...”

Negyven évvel később, napfényes délután egy alföldi városka önkormányzatának patinás-míves, százéves épületére bámultam, mint borjú az újkapura. A bejárat mellett az egyik oldalon női fehérnemű bolt, kirakatában csipkebugyik és melltartók virítottak, a másik oldalon vendéghívogató kávézó vagy borozó és még két (már nem emlékszem, milyen) üzlet.

Van, aki ma is konokul azt hiszi: ez fejlődés.

Szeptember 12.

Máriaremetei otthonában kereste fel a hetvenöt esztendőös író, költő, Dutka Ákost a Béke és Szabadság újságírója: meséljen életéről, költészetéről, ismerőseiről – a múlttól.

Ady Endre barátja volt, beszélgetett Babits Mihállyal, túlélte két világháborút, túlélte Trianont, Szálasit, a kommunista hatalomátvételt... A német megszállás napjaiban, 1944. március végén visszahúzódott (eltetkezett?) máriaremetei házába, s 1953-ig nem vett tudomást a világról, s addig a világ sem tartotta számon: közöttünk él Ady és Babits kortársa, barátja.

Az újságíró udvariasan hallgat és jegyzetel. Az aggastyán Dutka Ákos gondolatot gondolatba fűzve mesél. Ami van, az nem igazán foglalkoztatja, úgy érzi: mióta él, *túlérzékeny*. „Közvetlen környezetem is sokszor szemrehányóan, dorgálóan figyelmeztetett: mit tudok én olyan sokat elmélni egy-egy kis kerti gyom virágán, s mit látok gyönyörűségnek a játékos kismacska buta pofácskáján?” A nehezen értelmezhető-átélhető mindennapokból (lásd: népi demokratikus proletárdiktatúra!) a múltba menekül. „Én az élményeket csak az emlékekben forgatom, írásaim az emlékekből születnek. Ilyenformán az élmények csak másodlagosak, amit a lírikusnak bűnül is lehet felróni.”

Dutka Ákos 1956. szeptember első napjaiban úgy érezte: emlékeiben, a megélt, eseménydús izgalmas múltban él, versírásra sorsát idéző-örző emlékei ihletik.

Éjszaka van. Asztalomon megsárgult, öreg újság: Magyar Ifjúság, 1956. november 3. „Dutka Ákos, a hetvenöt éves, de örökifjú költő, Ady Endre

egykori harcostársa és barátja küldte a magyar ifjúságnak ezt a verset...”

Hatvan éve – 1956. november 3-án – olvastam először Dutka Ákos versét.

EMBER ÉS MAGYAR

Ady kérdezte sorsa éjjelén:

Lehet-e az ember, ember és magyar?

Feleltek ti bátor, szent fiúk

Lássuk: A világ most vélünk mit akar?

Vagyunk egy szálíg elszánt emberek

Kiket tiporni tovább nem lehet

Ha kell még én is veletek halok

Ha engedtek Ti szent fiatalok.

Öt nap, s öt véres, szörnyű éjszaka

A csillagokba írta szentelt nevetek.

Köszönöm néktek drága, szent fiúk,

hogy visszaadtátok a csüggedő hitet

S a barrikádok hunyó szent sugarinál

Adynak kiáltok szabadon ma már

Mit az Ég falára vérrel írtatok

Emberek vagyunk, újra magyarok.

1956. szeptember 12-én még nevét sem halottam Dutka Ákosnak. Az Országos Béketanács rendszeráztatás lapjától, a Béke és Szabadságtól bölcs, sok mindent túlélte nagyanyám tartott távol. 1956. november 3-án a Magyar Ifjúságban megjelent verset szóról szóra megtanultam, s a téren a vak újságárusnál vásároltam még egy példányt: jó lesz valamire, valamikor...

Dutka Ákos hetvenöt éves volt 1956 szeptemberében. Maga mondta: emlékeiben, a múltban él, versírásra az emlékei, a múlt ihleti.

Úgy gondolom: szeptember első napjaiban a költő elképzelni sem tudta, hogy alig néhány hét múlva a magyar szabadságért hősi halált halt fiatalok áhítatos tisztelete, a mindennapi történések élménye készíti őt versírásra, mert a *pesti srácok* kigyomlázták lelkünkől a csüggedő hitet, és mertünk abban a néhány napban remélni: újra emberek s újra magyarok vagyunk!

Kilencvenéves elmúlt, amikor 1972 decemberében Dutka Ákos haláláról hozott hírt az újság. A szekrény mélyéről előkotortam a régi hírlapot, s elolvastam a magyar ifjúsághoz írott versét. 1972-ben már nem voltam magyar ifjúság, csak magyar. Bámultam szomorúan magam elé: *olvastam* – mert a valaha szóról szóra megtanult verset már elfelejtettem.

(2016. szeptember 12. Kinyitok egy palack jófajta vörösbor. Újra tanulom Dutka Ákos költeményét.)